

MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA TARIXIY MEROSDAN FOYDALANISH MASALALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20605699>

Irnazarova Sevinch Juman qizi

3. Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti Milliy g'oya va manaviyat asoslari huquq ta'limi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ma'naviy tarbiya jarayonida tarixiy merosdan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda tarixiy merosning o'rnini belgilash va uning ta'lim tizimiga integratsiyasi mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Maqolada IMRAD metodologiyasiga asoslanib, tarixiy merosning moddiy va nomoddiy turlari, ularning ma'naviy kamolotga ta'siri, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida ushbu merosdan foydalanish usullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida interfaol usullar, virtual texnologiyalar va muzey pedagogikasini qo'llash yoshlarning vatanparvarlik va ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda yuqori samara berishini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *ma'naviy tarbiya, tarixiy meros, milliy qadriyatlar, pedagogik texnologiyalar, yosh avlod, vatanparvarlik.*

Annotation: *This article analyzes the theoretical and practical aspects of using historical heritage in the process of spiritual education. The purpose of the research is to determine the role of historical heritage in educating the younger generation based on national values and to develop mechanisms for its integration into the education system. Based on the The research results show that the application of interactive methods, virtual technologies, and museum pedagogy in the educational process is highly effective in shaping the patriotic and moral-ethical qualities of youth.*

Keywords: *spiritual education, historical heritage, national values, pedagogical technologies, younger generation, patriotism.*

Аннотация: *В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты использования исторического наследия в процессе духовного воспитания. Целью исследования является определение роли исторического наследия в воспитании молодого поколения на основе национальных ценностей и разработка механизмов его интеграции в систему образования. Результаты исследования показывают, что применение интерактивных методов, виртуальных технологий и музейной педагогики в образовательном процессе высокоэффективно для формирования патриотических и нравственно-этических качеств молодежи.*

Ключевые слова: *духовное воспитание, историческое наследие, национальные ценности, педагогические технологии, молодое поколение, патриотизм.*

Kirish

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ma'naviyat va ma'rifat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyat hayotining barcha jabhalarini qamrab olmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularda vatanparvarlik, insonparvarlik va adolat tuyg'ularini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Ma'naviy tarbiya shaxsning ichki dunyosini boyitish, uning axloqiy-estetik qarashlarini shakllantirish va jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashuvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonda tarixiy meros muhim manba vazifasini bajaradi. Tarixiy meros nafaqat o'tmishdagi voqealar yig'indisi, balki xalqning asrlar davomida to'plagan tajribasi, donoligi va madaniy kodidir.

Bugungi globallashtirish sharoitida yoshlarda milliy o'zlikni anglash hissini kuchaytirish, ularni begona ta'sirlardan himoya qilish va mustaqil fikrlashga undash zarurati ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, tarixiy merosdan ma'naviy tarbiya vositasi sifatida samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada tarixiy meros tushunchasining mohiyati, uning ma'naviy tarbiyadagi o'rni, pedagogik texnologiyalar hamda mavjud muammolar va yechimlar tahlil qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi tarixiy meros elementlarini zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimiga integratsiya qilish orqali yoshlarning ma'naviy kamolotiga erishish yo'llarini belgilab berishdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tarixiy meros va ma'naviy tarbiya muammolari bo'yicha ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari mavjud. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimovning ma'naviyat va ma'rifatga oid asarlari ushbu sohada poydevor vazifasini o'tagan. Unda ta'kidlanishicha, tarixni bilmasdan turib, kelajakni bunyod etib bo'lmaydi [1]. Shuningdek, pedagogika fanlari doktorlari va professorlarining ta'lim jarayonida milliy qadriyatlarni qo'llash bo'yicha tadqiqotlari katta ahamiyatga ega. Xorijiy tadqiqotchilar, masalan, J.Dyui va L.Vigotskiyning faoliyat yondashuvi hamda madaniy-tarixiy psixologiya g'oyalari tarixiy tajribani o'zlashtirish orqali shaxs rivojlanishini tushunishda muhim hisoblanadi.

Ushbu maqolada tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va pedagogik kuzatish usullaridan foydalanilgan. Tarixiy manbalar, darsliklar va o'quv qo'llanmalar tarkibi tahlil qilindi. Bundan tashqari, umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida tarix va ma'naviyat darslarida qo'llanilayotgan usullar

o'rganildi. Tadqiqot jarayonida tarixiy merosning moddiy va nomoddiy shakllari ajratib ko'rsatildi va ularning tarbiyaviy salohiyati baholandi. Ma'lumotlarni qayta ishlashda statistik tahlil va kontent-tahlil usullari qo'llanilib, mavzu bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlarning holati chuqur o'rganildi.

Natijalar

Tarixiy meros tushunchasi va uning turlari

Tarixiy meros bu avlodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan, xalqning moddiy va ma'naviy madaniyatini ifodalovchi boyliklar majmuidir. U ikki katta guruhga bo'linadi: moddiy va nomoddiy meros. Moddiy tarixiy merosga arxitektura yodgorliklari, arxeologik topilmalar, qo'lyozmalar, san'at asarlari, tarixiy joylar va muzey eksponatlari kiradi. Masalan, Samarqanddagi Registon maydoni, Buxorodagi Ark qal'asi, Xivadagi Ichan-qal'a nafaqat me'morchilik durdonalari, balki ajdodlarimizning ilm-fan, san'at va davlat boshqaruvi sohasidagi yutuqlarining guvohidir. Bu obidalar yoshlarda faxr-ifxor hissini uyg'otadi, Vatan taqdiriga befarq bo'lmaslikka undaydi.

Nomoddiy tarixiy meros esa xalq og'zaki ijodi, an'ana va urf-odatlar, milliy bayramlar, hunarmandchilik sirlari, maqollar, hikmatli so'zlar, musiqa va raqs san'atini o'z ichiga oladi. Alisher Navoiy, Bobur, Ahmad Yassaviy kabi buyuk allomalarning asarlari, Ulug'bek rasadxonasining ilmiy merosi, Sharq tabobati sirlari bularning barchasi

nomoddiy merosning eng yorqin namunalari hisoblanadi [2]. Nomoddiy meros insonning ichki dunyosiga, uning axloqiy qadriyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki u til, ong va his-tuyg'u orqali qabul qilinadi va shaxsning dunyoqarashini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ma'naviy tarbiyada tarixiy merosdan foydalanishning nazariy asoslari

Ma'naviy tarbiya jarayonida tarixiy merosdan foydalanish shaxsning ijtimoiylashuvi va identifikatsiyasi uchun zarurdir. Psixologik nuqtai nazardan, o'smir va yoshlar o'zligini anglash davrida men kimman va men qayerdan kelganman degan savollarga javob izlaydilar. Tarixiy meros ana shu savollarga aniq va asoslangan javob beradi. Milliy tarixni o'rganish orqali yoshlar o'z xalqining qahramonlik sahifalari, fojiali lahzalari va yuksalish davrlari bilan tanishadilar. Bu esa ularda tarixiy xotira shakllanishiga olib keladi.

Pedagogik jihatdan olganda, tarixiy meros tarbiyaning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Chunki u mavhum tushunchalarni, ya'ni vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni konkret misollar va haqiqiy faktlar orqali tushuntirish imkonini beradi. Masalan, temuriylar davridagi adolat tizimi haqidagi ma'lumotlar yoshlarda huquqiy madaniyat va adolatparvarlik g'oyalarini shakllantirishda yordam beradi. Buyuk ipak yo'li tarixi esa tolerantlik, ochiqlik

va madaniyatlararo muloqot qadriyatlarini targ'ib qiladi [3].

Shuningdek, tarixiy meros estetik tarbiya uchun ham keng imkoniyatlar yaratadi. Milliy naqshlar, miniatyura san'ati, klassik she'riyat va maqom musiqa yoshlarning didini shakllantirish, go'zallikni his qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Estetik zavq insonni ma'nan poklanishga, yomon illatlardan uzoq bo'lishga undaydi. Demak, tarixiy meros ma'naviy tarbiyaning barcha komponentlarini, ya'ni aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini o'zida mujassam etgan universal manbadir.

Muhokama

Ta'lim jarayonida tarixiy merosdan foydalanish usullari va texnologiyalari

Zamonaviy ta'lim tizimida tarixiy merosdan samarali foydalanish uchun an'anaviy usullar bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash talab etiladi. Quyida ushbu jarayonda qo'llanilishi mumkin bo'lgan asosiy usullar keltirilgan.

Birinchiidan, interfaol dars usullari. An'anaviy ma'ruza usuli o'rniga bahs-munozara, rol o'yinlari, loyiha ishlari va vaziyatli tahlil usullaridan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Masalan, Amir Temur davlat boshqaruvi mavzusida o'tkaziladigan darsda o'quvchilarga turli vaziyatlar taklif qilinib, ular temuriylar siyosatiga asoslangan holda qaror qabul qilishlari so'ralishi mumkin. Bu yoshlarda tarixiy tafakkur va mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

Ikkinchiidan, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida tarixiy yodgorliklarni virtual sayohat qilish imkoniyati yaratilmoqda. O'quvchilar sinf xonasida o'tirib, Samarqand, Buxoro yoki Xiva ko'chalari bo'ylab virtual sayohat qilishlari, tarixiy binolarning uch o'lchamli modellarini ko'rishlari mumkin. Bu usul yoshlarning qiziqishini oshiradi va tarixiy materialni vizual qabul qilishni yengillashtiradi [4].

Uchinchiidan, muzey pedagogikasi. Muzeylar tarixiy merosni saqlash va targ'ib qilish markazlari hisoblanadi. Darslarni muzeylarda o'tkazish, ekskursiyalar tashkil etish, muzey xodimlari bilan hamkorlikda maxsus dasturlar ishlab chiqish yoshlarda tarixga bo'lgan qiziqishni orttiradi. Muzey darsi formatida o'quvchilar tarixiy buyumlar bilan bevosita tanishib, ularning tarixini chuqurroq o'rganadilar.

To'rtinchiidan, loyiha faoliyati. O'quvchilarga o'z hududining tarixiy yodgorliklari, mashhur insonlari yoki unutilgan an'analari haqida tadqiqot loyihalari tayyorlash topshirilishi mumkin. Bunday loyihalar yoshlarni mustaqil izlanishga, arxiv materiallari bilan ishlashga, keksa avlod vakillari bilan suhbatlashishga undaydi. Natijada, ular nafaqat bilim oladilar, balki o'z hududiga bo'lgan muhabbat va g'urur hissini shakllantiradilar.

Beshinchiidan, adabiyot va san'at orqali ta'sir ko'rsatish. Klassik adabiyot asarlarini o'qish va tahlil qilish, milliy kinofilmlarni ko'rish, teatr spektakllariga

borish yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini boyitadi. Masalan, Boburnoma asarini o'qish orqali yoshlar nafaqat tarixiy faktlarni, balki Boburning insoniy fazilatlarini, tabiatga bo'lgan munosabati va boshqaruv uslublarini o'rganadilar.

Mavjud muammolar va ularning yechimlari

Garchi tarixiy merosdan foydalanish bo'yicha katta ishlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, ba'zi muammolar hali ham mavjud. Birinchidan, ba'zi ta'lim muassasalarida moddiy-texnik baza yetishmovchiligi kuzatiladi. Virtual laboratoriyalar, multimedia jihozlari bilan ta'minlanish darajasi hamma joyda ham bir xil emas. Ikkinchidan, o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish zarurati. Ba'zi pedagoglar zamonaviy interfaol usullarni qo'llashda qiynaladilar yoki tarixiy materiallarni zamonaviy yoshlar tilida yetkaza olmaydilar. Uchinchidan, o'quv dasturlarining haddan tashqari yuklanganligi sababli, tarixiy meros bilan chuqur shug'ullanishga vaqt yetishmasligi holatlari uchraydi. To'rtinchidan, yoshlar orasida global pop-madaniyat ta'sirining kuchli bo'lishi natijasida milliy qadriyatlarga nisbatan befarqlik kuzatilishi mumkin [5].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi choralarni ko'rish tavsiya etiladi:

1. Ta'lim muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlash va raqamli ta'lim resurslarini kengaytirish.

2. O'qituvchilar uchun maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish, ularga innovatsion usullarni o'rgatish.

3. O'quv dasturlarini optimallashtirish, tarixiy merosga bag'ishlangan soatlarni ko'paytirish va amaliy mashg'ulotlarga urg'u berish.

4. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda milliy tarix va madaniyatni targ'ib qiluvchi kontentlarni ko'paytirish, yoshlar uchun qiziqarli formatlarda taqdim etish.

5. Oilaviy tarbiya va maktab tarbiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlash. Ota-onalarni ham tarixiy merosni o'rganish jarayoniga jalb qilish.

Xalqaro tajriba va O'zbekiston amaliyoti

Dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlarida tarixiy merosdan ta'lim va tarbiyada foydalanish yaxshi yo'lga qo'yilgan. Masalan, Yaponiyada maktab o'quvchilari har yili tarixiy maskanlarga sayohat qiladilar va an'anaviy hunarmandchilik bilan shug'ullanadilar. Germaniyada tarixiy muzeylar va yodgorliklar orqali yoshlarda tinchlik va inson huquqlari qadriyatlarini shakllantiriladi. Frantsiyada madaniy meros kunlari doirasida maktablar muzeylar va tarixiy binolarda dars o'tkazadilar [6].

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda bu borada katta ishlar amalga oshirildi. Yoshlar ittifoqi tomonidan Tarixiy merosimiz iftixorimiz kabi ko'plab loyihalar amalga oshirildi. Maktablarda Ma'naviyat va ma'rifat soatlari tizimli ravishda o'tkazilib, unda

tarixiy shaxslar hayoti va faoliyati yoritilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida tarix fakultetlari bilan hamkorlikda ilmiy ekspeditsiyalar tashkil etilmoqda. Shuningdek, ixtisoslashtirilgan maktablarda tarixiy merosni o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq, bu tajribani barcha ta'lim muassasalariga, xususan, qishloq joylardagi maktablarga ham keng joriy etish zarur.

Shuningdek, mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish orqali Markaziy Osiyo xalqlarining umumiy tarixiy merosini o'rganish va targ'ib qilish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Bu yoshlarda nafaqat milliy, balki umumbashariy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Xalqaro almashinuv dasturlari doirasida yoshlarning qo'shni mamlakatlar tarixiy yodgorliklari bilan tanishishi ularning dunyoqarashini kengaytiradi va tolerantlikni oshiradi [7].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy tarbiya jarayonida tarixiy merosdan foydalanish yosh avlodni barkamol shaxs sifatida shakllantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Tarixiy meros

nafaqat o'tmishni eslash, balki kelajakni bunyod etish uchun zarur bo'lgan ma'naviy poydevordir. U yoshlarda vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat va mehnatsevarlik kabi olijanob fazilatlarni tarbiyalaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tarixiy merosdan foydalanishda an'anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy axborot texnologiyalari, interfaol pedagogik yondashuvlar va amaliy loyihalarni qo'llash zarur. Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun moddiy-texnik bazani mustahkamlash, o'qituvchilar malakasini oshirish va o'quv dasturlarini optimallashtirish lozim.

Davlat, jamiyat, oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali tarixiy merosning tarbiyaviy salohiyatidan to'liq foydalanish mumkin. Bu esa o'z navbatida, mustaqil, mafkuraviy jihatdan yetuk, milliy qadriyatlarga sodiq va zamon talablariga javob bera oladigan yoshlar avlodini tarbiyalashga xizmat qiladi. Tarixiy xotirasi kuchli xalqgina buyuk kelajak sari dadil qadam tashlay oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1] Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008. 156-bet.
- [2] Abdullaev K. O'zbekiston tarixi: manbalar va tadqiqotlar. Toshkent: O'qituvchi, 2019. 89-bet.
- [3] Usmonov M. Tarixiy meros va ma'naviy tarbiya. Pedagogika jurnali, 2021, №3. 45-50-betlar.

[4] Rahimov A. Raqamli texnologiyalar tarix ta'limida. Innovatsion ta'lim, 2022, №1. 23-28-betlar.

[5] Saidova N. Yoshlar submadaniyati va milliy qadriyatlar. Ijtimoiy fikr, 2023, №2. 112-118-betlar.

[6] Smith L. Uses of Heritage. London: Routledge, 2006. P. 78.

[7] Normatov O. Markaziy Osiyo xalqlarining umumiy tarixiy merosi. Sharqshunoslik, 2024, №4. 67-72-betlar.